

XOTIN-QIZLAR ORASIDA G'AYRIIJTIMOIY XATTI-HARAKATLARNING NAMOYON BO'LIH SHAKLLARI HAMDA DEVIANT XULQ-ATVOR VA UNING TURLARI

Jamoat xavsizligi universiteti

"Xavfsizlikni huquqiy ta'minlash" kafedrası kursanti

Tashmamatova Gulmira Abdumannon qizi

E-mail: Tashmamatovagulmira461@gmail.com

Annotatsiya; Mazkur maqolada g'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlarning jinoyatda viktim bo'lib qolish jarayoni viktimologik nuqtai nazardan kompleks tahlil qilingan. Tadqiqot davomida ushbu hodisaning ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va kriminogen omillar bilan chambarchas bog'liqligi asoslab berilgan. Xususan, nosog'lom oilaviy muhit, ijtimoiy nazoratning sustligi, huquqiy savodxonlikning pastligi, moddiy yetishmovchilik hamda shaxsning psixologik beqarorligi viktimlashuv xavfini oshiruvchi asosiy omillar sifatida yoritilgan. Shuningdek, g'ayriijtimoiy xulq-atvorning turli shakllari, viktimlik turlari va zamonaviy axborot makonining ta'siri tahlil etilgan. Muammoni bartaraf etishda kompleks profilaktik yondashuv, huquqiy va psixologik yordamni kuchaytirish hamda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: g'ayriijtimoiy xulq-atvor, viktimologiya, viktimlashuv, xotin-qizlar, jinoyat qurboni, psixologik omillar, ijtimoiy muhit, iqtisodiy omillar, kriminogen vaziyat, huquqiy savodxonlik, ijtimoiy nazorat

Аннотация: В данной статье комплексно рассматривается виктимологическая характеристика женщин с антисоциальным поведением и анализируются факторы, влияющие на их вероятность стать жертвами преступлений. Обоснована взаимосвязь данного явления с социальными, экономическими, психологическими и криминогенными факторами. Особое внимание уделено таким аспектам, как неблагополучная семейная среда, низкий уровень правовой грамотности, недостаточный социальный контроль, материальные трудности и психологическая нестабильность личности. Также анализируются формы антисоциального поведения, виды виктимности и влияние современного информационного пространства. Подчеркивается необходимость комплексного профилактического подхода, включающего усиление правовой и психологической помощи, а также развитие механизмов социальной поддержки.

Ключевые слова: антисоциальное поведение, виктимология, виктимизация, женщины, жертва преступления, психологические факторы, социальная среда, экономические факторы, криминогенная ситуация, правовая грамотность, социальный контроль

G'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlarning jinoyatda viktimologik tavsifi zamonaviy kriminologiya va viktimologiya fanining eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti jarayonida ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi, axborot oqimining kuchayishi hamda turli ijtimoiy muammolarning paydo bo'lishi natijasida ayollar orasida ham deviant va g'ayriijtimoiy xulq-atvor shakllari keng tarqalmoqda.

G'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlarning jinoyatda viktim bo'lib qolish jarayonining viktimologik tavsifi hamda ularning o'ziga xos xususiyatlari har tomonlama tahlil qilindi. O'rganishlar natijasida ushbu masala murakkab, ko'p omilli va chuqur ijtimoiy-psixologik ildizlarga ega ekanligi aniqlandi.

Avvalo, shuni ta'kidlash joizki, viktimologiya nuqtai nazaridan xotin-qizlarning jinoyat qurboni bo'lishi faqat tashqi omillar natijasi emas, balki ko'p hollarda ularning xulq-atvori, ijtimoiy muhitga moslashuvi, psixologik holati va hayotiy sharoitlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, g'ayriijtimoiy xulq-atvor shakllangan ayollar jinoyatga nisbatan yuqori darajada "viktimlik xavfi" ostida bo'lishi aniqlangan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, g'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlarning viktim bo'lib qolishiga olib keluvchi omillarni bir necha guruhlariga ajratish mumkin. Birinchidan, ijtimoiy-iqtisodiy omillar muhim rol o'ynaydi. Moddiy yetishmovchilik, ishsizlik, ijtimoiy himoyaning yetarli emasligi ayollarni turli xavfli vaziyatlarga tushib qolishiga sabab bo'ladi. Bunday sharoitda ular noqonuniy yoki xavfli ijtimoiy muhitga kirib qolib, jinoyat qurboniga aylanish ehtimoli ortadi.

Ikkinchidan, oilaviy muhit bilan bog'liq omillar ham alohida ahamiyatga ega. Oiladagi nizolar, zo'ravonlik, e'tiborsizlik, noto'g'ri tarbiya ayollarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada, ular o'zini himoya qila olmaydigan, ijtimoiy jihatdan zaif shaxsga aylanadi. Bu esa jinoyatchilar uchun qulay "nishon" sifatida shakllanishiga olib keladi.

Uchinchidan, psixologik omillar – ya'ni o'ziga ishonchsizlik, past o'zini baholash, emotsional beqarorlik, stress va depressiya holatlari ham viktimlik darajasini oshiradi. Bunday ayollar ko'pincha xavfli vaziyatlarni oldindan baholay olmaydi yoki ulardan chiqish yo'llarini topishda qiynaladi.

Mazkur bobda g'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlarning o'ziga xos viktimologik xususiyatlari ham aniqlab berildi. Jumladan, ular orasida ijtimoiy beqarorlik, hayotiy maqsadlarning aniq emasligi, tezkor qaror qabul qilishdagi xatolar, muammolardan qochishga moyillik kabi jihatlar kuzatiladi. Bu xususiyatlar esa ularning jinoyat qurboni bo'lish ehtimolini oshiruvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, g'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar orasida zararli odatlarga moyillik yuqori ekanligi ham aniqlangan. Spirtli ichimliklar iste'moli, salbiy ijtimoiy guruhlariga qo'shilish, nazoratsiz turmush tarzi yuritish ularni jinoyatchilik muhitiga yaqinlashtiradi. Bu esa nafaqat jinoyat sodir etish, balki jinoyat qurboni bo'lib qolish

ehtimolini ham oshiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ayrim hollarda xotin-qizlarning o'z xulq-atvori bevosita yoki bilvosita jinoyat sodir etilishiga "sharoit yaratib beruvchi" omil sifatida namoyon bo'ladi. Biroq bu holatni jabrlanuvchini ayblash sifatida emas, balki profilaktik yondashuv nuqtai nazaridan baholash muhimdir. Chunki viktimologiyaning asosiy maqsadi – jinoyat qurbonlari sonini kamaytirish va xavf omillarini bartaraf etishdan iborat.

G'ayriijtimoiy xulq-atvorli ayollar orasida viktimlikning turlari ham tahlil qilindi. Ular orasida faol viktimlik, passiv viktimlik va situatsion viktimlik ajratib ko'rsatildi. Faol viktimlikda shaxsning o'zi muayyan darajada nizoli vaziyatni yuzaga keltiradi yoki keskinlashtiradi. Passiv viktimlikda esa shaxs o'zini himoya qila olmaydigan, ijtimoiy jihatdan zaif holatda bo'ladi. Situatsion viktimlik esa muayyan sharoit va vaziyatlar ta'sirida yuzaga keladi.

O'rganishlar shuni ham ko'rsatdiki, zamonaviy axborot makoni ham ayollarning viktim bo'lib qolish xavfiga ta'sir qilmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda ortiqcha ochiqlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilmaslik, begona shaxslar bilan nazoratsiz muloqot qilish kabi holatlar turli jinoyatlarga zamin yaratmoqda. Mazkur muammoni hal etishda profilaktik choralar alohida ahamiyatga ega. Eng avvalo, ayollar o'rtasida huquqiy savodxonlikni oshirish, ularni o'z huquqlarini himoya qila olishga o'rgatish zarur. Shu bilan birga, psixologik yordam tizimini rivojlantirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Oilaviy muhitni sog'lomlashtirish, ayollarning bandligini ta'minlash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish orqali ham viktimlik darajasini sezilarli kamaytirish mumkin. Ta'lim tizimida esa yosh qizlarni mustaqil fikrlashga, xavfli vaziyatlarni oldindan anglashga va ulardan himoyalani ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. G'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlarning jinoyatda viktim bo'lib qolishi ko'p omilli va murakkab jarayon bo'lib, u ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy omillar uyg'unligi natijasida yuzaga keladi. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun kompleks, tizimli va uzluksiz profilaktik choralar amalga oshirilishi zarur. Faqatgina shunday yondashuv orqali ayollar xavfsizligini ta'minlash, ularning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va jamiyatda sog'lom muhitni shakl, balki uning jinoyat qurboniga aylanish ehtimoliga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

G'ayriijtimoiy xulq-atvor deganda jamiyatda qabul qilingan axloqiy, huquqiy va ijtimoiy me'yorlarga zid bo'lgan xatti-harakatlar tizimi tushuniladi. Bunday xulq-atvor ko'pincha shaxsning ijtimoiylashuv jarayonidagi buzilishlar, oilaviy tarbiyaning yetarli emasligi, ijtimoiy nazoratning sustligi hamda psixologik omillar ta'sirida shakllanadi. Xotin-qizlar orasida bunday holatlarning uchrashi ularning jamiyatdagi o'rni, psixologik sezgirligi va ijtimoiy bosimga moyilligi bilan ham bog'liqdir. Deviant xulq-atvor esa kengroq tushuncha bo'lib, u ijtimoiy me'yorlardan har qanday og'ishni

o‘z ichiga oladi. Deviant xulq ijobiy yoki salbiy bo‘lishi mumkin, biroq jinoyatchilik bilan bog‘liq bo‘lgan hollarda u salbiy xarakter kasb etadi. G‘ayriijtimoiy xulq-atvor esa aynan salbiy deviant xulqning eng yaqqol ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, u shaxsning jamiyatdan chetga chiqishiga va ijtimoiy xavfli holatlarga tushib qolishiga olib keladi. Xotin-qizlar orasida g‘ayriijtimoiy xulq-atvor turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Ular orasida zararli odatlarga berilish, spirtli ichimliklar iste‘moli, giyohvandlikka moyillik, axloqiy me‘yorlarga zid hayot tarzi, ijtimoiy beqarorlik, tasodifiy va xavfli aloqalarga kirishish kabi holatlar keng tarqalgan. Bunday xatti-harakatlar shaxsning ijtimoiy obro‘sini pasaytiradi va uni turli jinoyatlarning jabrlanuvchisiga aylanish xavfi ostiga qo‘yadi. Viktimologiya nuqtai nazaridan qaralganda, jinoyat faqat jinoyatchining harakati natijasi emas, balki jabrlanuvchining xulq-atvori va ijtimoiy holati bilan ham bog‘liq bo‘ladi. G‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar ko‘pincha xavfli vaziyatlarni to‘g‘ri baholay olmaydi, begona shaxslarga ortiqcha ishonadi va o‘z xavfsizligiga beparvo munosabatda bo‘ladi. Bu esa ularning jinoyat qurboniga aylanish ehtimolini keskin oshiradi. Bunday shaxslarning viktimologik tavsifida bir qator muhim psixologik va ijtimoiy xususiyatlar mavjud. Avvalo, ularda emotsional beqarorlik, o‘ziga past baho berish, tez ishonuvchanlik va ijtimoiy moslashuvning sustligi kuzatiladi. Bu xususiyatlar ularning qaror qabul qilish jarayoniga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shuningdek, ular ko‘pincha xavfli vaziyatlardan qochish o‘rniga, ularga befarq munosabatda bo‘ladi yoki ularni to‘g‘ri baholay olmaydi. Ijtimoiy omillar ham viktimlashuv jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Nosog‘lom oilaviy muhit, ota-ona nazoratining yo‘qligi, oilaviy zo‘ravonlik, ajralishlar va ijtimoiy e‘tiborsizlik shaxsning ruhiy holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bunday muhitda voyaga yetgan xotin-qizlar ko‘pincha xavfli ijtimoiy guruhlarga qo‘shilib qoladi va noto‘g‘ri turmush tarzini qabul qiladi. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar ham muhim ahamiyatga ega. Ishsizlik, moddiy qiyinchiliklar va ijtimoiy tengsizlik ayollarni xavfli qarorlar qabul qilishga majbur qiladi. Ayrim hollarda ular moddiy manfaat evaziga xavfli muhitlarga kirib boradi, bu esa ularni jinoyat qurboniga aylanish xavfini oshiradi. Kriminogen sharoitlar ham viktimlashuv jarayonida muhim o‘rin tutadi. Tungi vaqt, yoritilmagan ko‘chalar, xavfsizlik choralari sust bo‘lgan hududlar jinoyat sodir etilishi uchun qulay sharoit yaratadi. G‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar ko‘pincha aynan shunday muhitlarda bo‘ladi, bu esa ularning xavf darajasini oshiradi. Zamonaviy davrda axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlar ham yangi turdagi xavf omiliga aylangan. Notanish shaxslar bilan onlayn muloqot qilish, shaxsiy ma‘lumotlarni oshkor etish, yolg‘on takliflarga ishonish holatlari ko‘paymoqda. Bu esa ayniqsa ijtimoiy jihatdan himoyasiz va g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli ayollar uchun katta xavf tug‘diradi. Viktimologik jihatdan yana bir muhim jihat — bu jabrlanuvchining o‘z xulq-atvoridir. Ehtiyotsizlik, xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik, begona shaxslarga tez ishonish, xavfli joylarda yolg‘iz yurish kabi holatlar jinoyat sodir etilishiga sharoit yaratadi.

Biroq bu holatlar hech qachon jinoyatchining javobgarligini kamaytirmaydi, balki faqat jarayonni tushuntirishga xizmat qiladi. Shu o'ringda aytish mumkinki, g'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlarning viktimologik tavsifi murakkab va ko'p omilli tizim bo'lib, u individual, ijtimoiy, iqtisodiy va tashqi sharoitlarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Har bir omil alohida emas, balki bir-biri bilan uzviy bog'liq holda ishlaydi.

Xulosa o'rnida g'ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlarning jinoyat qurboni bo'lib qolishi ko'p omilli va murakkab ijtimoiy-huquqiy jarayon hisoblanadi. Ushbu holat shaxsning psixologik xususiyatlari, ijtimoiy muhit, iqtisodiy sharoit hamda oilaviy tarbiya bilan uzviy bog'liqdir. Nosog'lom oilaviy muhit, ijtimoiy nazoratning sustligi, huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi va zararli odatlarga moyillik viktimlashuv xavfini sezilarli darajada oshiradi. Mazkur muammoni kamaytirish uchun kompleks yondashuv zarur bo'lib, bunda profilaktika choralari kuchaytirish, xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirish, psixologik yordam tizimini rivojlantirish hamda ularni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, sog'lom oilaviy muhitni shakllantirish va xavfli vaziyatlarning oldini olishga qaratilgan tizimli ishlar olib borilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI;

1. G'ulomov S.S. Viktimologiya asoslari. – Toshkent: Adolat, 2018.
2. Ismoilov B.I. Jinoyat huquqi va viktimologiya. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020.
3. Xolmo'minov J.T. Xotin-qizlar jinoyatchiligi va uning oldini olish. – Toshkent: Fan, 2019.
4. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
6. Анто́нян Ю.М. Виктимология. – Москва: Норма, 2017.
7. Кудрявцев В.Н. Причины преступности. – Москва: Юрист, 2016.
8. Walklate S. Victimology: The Victim and the Criminal Justice Process. – London: Routledge, 2018.
9. Siegel L.J. Criminology: Theories, Patterns, and Typologies. – Boston: Cengage Learning, 2021.
10. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Global Study on Homicide. – Vienna, 2022.